

בועז סנג'יר*

הדין הפלילי

את הסכנה של

הודאות שווא שיוצרת חקירה כוזב². החוקרים השתמשו במדובבים, חלקם שפלים (אחד מהם אף איים על זדורוב), כדי להרחיק את זדורוב מהסניגור ולטעת בו את האמונה כי נחרץ גורלו להרשעה ולמאסר עולם, אלא אם יודה, שכן גם בדין הישראלי כביכול קיימת הקלה וודאית ומשמעותית בעונש (ללא שיקול דעת לבית המשפט) לנוכח "הודאה בלב נקי", כמקובל בארץ מוצאו אוקראינה וברוסיה. כמו כן הוטעה זדורוב לחשוב כי כדי שההודאה תיחשב "בלב נקי" עליה להיות מפורטת ומלווה בשחזור ["אני רוצה לקחת את התיק הזה על עצמי אבל תספר לי איך זה היה, אני אספר הכל ואחתום... אני לא יכול לספר במדויק בגלל שאני לא יודע את זה, אני לא ראיתי איך הילדה שכבה... כלומר אנחנו חוזרים עכשיו, שלא עשיתי את זה. אני רוצה להוריד לעצמי את משך הכליאה... אני לא רוצה לשבת שלושים שנה... אני לא יכול להוריד לעצמי את משך הכליאה בגלל שאני לא יודע במדויק, על מנת לעזור לצוות החקירה, שיהיה כמו הודאה בלב נקי"]. החוקרים והמדובבים לימדו את זדורוב פרטים שהוכנסו להודאתו, ואף רמזו לו לאן לפנות במהלך השחזור ["בהסכם שבין המדובב למדינה, הוענק למדובב 'בונוס' על הצלחתו. זהו עניין לא תקין בעליל"; "המדובב אכן פעל בלהיטות יתר, ולעיתים באופן מופגז... 'שתל' במוחו של הנאשם את פרטי ההודאה. לא זו אף זו, הסתבר, כי אין בהסכם ההפעלה של המדובב... פסקה המחייבת אותו לדבוק באמת³]. ראש צוות החקירה המיוחד, יורם

האם מערכת המשפט תפיק לקחים מזיכוי זדורוב?

הקונספציה של אשמת החשוד, שקרי חוקרים ומדובבים, והודאות שווא

בתורת הבטיחות המתקדמת, המקובלת בתחומים רבים, כגון תעופה, תחבורה והנדסה, הפקת לקחים מתאונות ומתקרי ברוח מאליה, אך לא מסתפקים רק בה, ולצדה פותחו מודלים בטיחותיים שמטרתם מניעת תקלות מלכתחילה¹. מנגד, במערכת המשפט הפלילי אפילו הלימוד מתאונה של הרשעת חף מפשע אינו מובן מאליו. למשל, במקום להפנים את הליקויים שחשף פסק הדין שבו תוקנה הטעות ורומן זדורוב זוכה סוף סוף, עסקה הפרקליטות במשך חודש וחצי בשאלה אם לערער על הזיכוי. להלן יובאו בקצרה כמה מהליקויים היסודיים בחקירת המשטרה ובעבודת הפרקליטות, שמודגמים היטב בפסק הדין, בתקווה שגופים אלה ינסו להשתפר [כל הציטוטים שלהלן לקוחים מפסק הדין].

אזולאי, ביקש מזדורוב לחזור בשחזור על מה שאמר לו בחקירה, בעוד עורך השחזור, אנטולי, שאסור היה לחשוף אותו לחומרי החקירה כדי שהשחזור יהיה נקי מרמיזות, הטיח בזדורוב במהלך השחזור פרטים המעידים על הכרת חומרי החקירה.

כיוון עבודה מוטעה מהחשוד אל הראיה; "מדע זבל" של טביעת נעל

שנית, במקום להתקדם באופן מקצועי מהראיה לכיוון החשוד, עבדו חוקרי המשטרה ומומחיה בכיוון ההפוך – מהחשוד לכיוון הראיה, וניסו בדרך לא דרך למצוא בזירה ממצאים שמתאימים לזדורוב. רק כך ניתן להסביר את חוות הדעת המבישה מטעם המומחה המשטירתי להשוואת טביעות נעליים. לפי דוח המכון הלאומי האמריקאי למדעים, כלל לא מדובר בתחום מדעי. הדבר

לא מנע מהמומחה המשטירתי להציג כתחום מדעי במשפט הראשון ואף לשכנע בכך את בית המשפט המחוזי בנצרת. בפסק הדין הנוכחי נחשף כי ה"מומחה" התעלם מסימנים שאינם מתאימים ויצר סימנים "מתאימים" תוך הזזת שקפי הטביעות במגוון זוויות ["מתשובותיו של שור אני למד כי הוא מבסס מסקנותיו על השערות בעיקר, לצורך התאמת נעל הסלמנדר לעקבה"; "שור כאמור, אישר כי הוא לא סימן את כל הפגמים הייחודיים שמצא על נעל הנאשם, אלא רק את חלקם - אלה שתאמו לטענתו לסימנים על הגינס"; "שור משער השערות, מניח הנחות, מבצע תזויות של השקפים במצגותו, בניסיון להציג דמיון או התאמה כלשהי בין העקבה לנעל הנאשם"]. יתרה מזו: שור אף ערך ניסוי שהראה כי לא ניתן להעלים סימני דם מנעליים אפילו בקרצוף עם מברשת ואקונומיקה, ולמרות שידע שעל נעליו של זדורוב לא נמצאו סימני דם, הדבר לא מנע ממנו להעיד כי

יצירת "ראיות" מרשיעות והימנעות מאיתור ראיות מזכות

שלישית, "מומחה" משטירתי ש"קולט במסגרת תפקידו אפיונים של אנשים לפי מחשבם" (כך תואר תפקידו בהרשעה הראשונה) הטעה את בית המשפט לחשוב שזדורוב כביכול צפה

רומן זדורוב (משמאל), עם סנגורו עו"ד ירום הלוי. קרדיט צילום: אפי שריד

* פרופ' סנג'יר הוא ראש המכון לבטיחות במשפט הפלילי, מייסד האתר "ביקורת מערכת המשפט הפלילי", מחבר הספר "הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות", ומלמד במכללות האקדמיות גליל מערבי וספיר.
1 Nancy Leveson, Engineering a Safer World: Systems Thinking Applied to Safety (2011).
2 רינת קיטאי-סניגור "איסור לשקר לחשוד באשר לקיום ראיות מפלילות" מחקרי משפט לב 315 (2009).
3 וראו: בועז סנג'יר, "השימוש בתחבולות ובמדובבים לשם גביית הודאות", עלי משפט ט' 399 (2011).

היא הודאת שווא. אחד ההסברים המרכזיים שמציע בית המשפט נעוץ בהוספת כתוביות תרגום לעברית על גבי צילומי השיחות בין זדורוב למדובב, על ידי הסניגור הנוכחי, ירום הלוי. כך יכולים היו השופטים להבין את אמירה יחד עם הטון שבו נאמרה ותנועות הגוף, בהבדל גדול מקריאת תמלילים סתומים.

מתבקש כאן כלל בטיחותי: כשהשיחות אינן בעברית יש לחייב את המשטרה והפרקליטות להגיש לבית המשפט סרט עם כתוביות בעברית, שיאפשר לשופטים התרשמות מעמיקה. בנוסף, בהכשרות ובהשתלמויות לחוקרים, לתובעים ולשופטים יש ללמד מחקרים עדכניים, המלמדים על תופעה משמעותית של הרשעות שווא על בסיס הודאות שווא;⁴ על חוסר האפשרות של בני תמותה להבחין כראוי בין הודאת אמת לבין הודאת

שהודאתו, שאולי נחזית בשמיעה ראשונה כאמיתית, לבין הדברים שאמר לו המדובב בתא המעצר בימים שקדמו להודאה. מתברר שאמירותיו ה"מפליגות" של זדורוב אינן אלא דקלום של הדברים שלימד אותו המדובב ארתור [התוודותו של הנאשם לפני ארתור, הנחזית לכאורה אותנטית, הינה רובה ככולה דקלום למעשה של תרחיש רצח של ילדה במצב אפקט וכפי שהציג אותו לפני הנאשם לא אחר מארתור המדובב, במהלך שיחותיהם בתא המעצר]; "הוכח לפני, לאחר בדיקה וחקירה ו"הרחבת המבט" אל מעבר להודאה עצמה, כי אותה התוודות לכאורה אותנטית וסודית, אינה אלא דקלום של אמירות ותרחישים אשר נדונו בין המדובב לנאשם ימים קודם בתא המעצר". בית המשפט מנסה להבין כיצד שופטים קודמים שהרשיעו את זדורוב לא הבחינו שהודאתו

שהילדה כלל לא עישנה), אך כשכל אלה קרסו, ראוי היה שהפרקליטות תודה בטעותה הדרמטית.

לבסוף, במשפט החוזר לא הסתפקה הפרקליטות בהתקפה אגרסיבית נגד עדים, לרבות מומחים, שעדויותיהם לא התאימו לתזה המרשיעה שלה, אלא הרחיקה לכת עד כדי התקפה אישית נגד ראש הרכב השופטים, בטענה שאינו מנהל היטב את המשפט, במה שנראה כניסיון להדיחו מכיוון שהגישה שייחסה לו התביעה לא נשאה חן בעיניה.

לא "הודאה אותנטית", אלא דקלום של דברי המדובב - לקחים בטיחותיים

שישית, מאלפת ההשוואה שערך בית המשפט בין הדברים שאמר זדורוב

בחובתה לסייע לבית המשפט להגיע לחקר האמת. באופן דומה בחרה הפרקליטות במשפט הראשון לנהל מלחמת חורמה נגד מומחים מקצועיים מאוד, כמו ד"ר מאיה פורמן-רזניק וד"ר חן קוגל, נוכח עדויות שלא התאימו לתזה המרשיעה. במשפט החוזר התקבלה עמדת המומחים המותקפים, ולפיה בוצע הרצח בסכין משוננת. סכין העבודה של הנאשם כרצף, שבאמצעותה ביצע לכאורה את הרצח לפי כתב האישום, אינה משוננת.

מקום להתקדם באופן מקצועי מהראיה לכיוון החשוד, חוקרי המשטרה ומומחיה עבדו בכיוון ההפוך - מהחשוד לכיוון הראיה, וניסו בדרך לא דרך למצוא בזירה ממצאים שמתאימים לזדורוב.

בדומה לכך, משהתגלתה התאמה של ד.ג.א מיטוכונדריאלי בין שתי שערות מהזירה, לבין אדיר חבאני [הד.ג.א המיטוכונדריאלי של אדיר הינו נדיר ואולי אפילו ייחודי] שהעיד כי חברתו לשעבר א.ק סיפרה לו שהיא זו שרצחה את תאיר ז"ל, תוך לבישת בגדיו, ובית המשפט הנוכחי מצא לסיפורו חיזוקים אובייקטיביים, בחרה הפרקליטות להתכחש לחלוטין לערכה של ראיית ד.ג.א מיטוכונדריאלי, בטענה שהיא פחות מדויקת מד.ג.א גרעיני. זאת, חרף העובדה שבתיקים אחרים היא אינה

בסרטי "סנאף" ובחומר פדופילי, אך במשפט הנוכחי הוכח שגלישה זו במחשב נערכה לפני שזדורוב רכש את המחשב המושמש, ובידי המומחה המשטרתי היו הכלים לדעת זאת. בהמשך אף מנעה המשטרה את שחזור המחשב, כביכול אין זה מתפקידה לסייע לחשוד להוכיח את חפותו. **רביעית**, פסק הדין סוקר רשימה ארוכה של מחדלי חקירה, שהמשותף להם הוא הימנעות מביצוע בדיקות שהיה בכוחן להוכיח את חפות הנאשם.

מלחמת החורמה של הפרקליטות בניסיונה להגן על ההרשעה המוטעית

חמישית, הפרקליטות סירבה להודות בטעותה באופן עיקש ולאורך שנים, והעדיפה להתאים את טענותיה לממצאים החדשים. כך, למשל, בעוד שבמשפט הראשון הסכימה הפרקליטות כי קיימות בזירה טביעות נעל שאינן של זדורוב, על מכסה האסלה, על מיכל ההדחה ועל הקיר החוצץ בין התאים; הרי שבמשפט החוזר ולאחר ברור מעמיק שבסיומו קרסה "תזת המחלף האלמוני" שכביכול טיפס והותיר טביעות אלה, ואף הוכח כי דם הקורבן זלג על אחת הטביעות סמוך לאחר הרצח ולכן סביר להניח שהטביעה, שבבירור אינה של זדורוב, היא של הרוצח, התכחשה הפרקליטות לעמדתה הקודמת וטענה שמדובר בשלושה "סימנים", שאינם בהכרח טביעות נעלים.

יתרה מזו: הפרקליטות נמנעה מהגשת חוות דעת חדשה בנושא, שכתב עבורה מומחה מטעמה - אביעד, קצין מעבדת סימנים וחומרים במעבדה לזיהוי פלילי - וזאת רק משום שמסקנותיו לא התאימו לתזה המרשיעה שלה. הסניגוריה היא שהגישה את חוות הדעת, תוך שהפרקליטות כשלה

4 בועז סנגיר, הרשעת חפים מפשע בישראל ובעולם: גורמים ופתרונות 56 – 94 (2014).

שווא;⁵ על הימצאותם של "פרטים מוכמנים" מזירת הפשע לא רק בהודאות אמת, אלא גם בהודאות שווא;⁶ ועל כך ששיטות החקירה המקובלות יוצרות סכנה ממשית של גביית הודאות שווא.⁷

באשר ל"פרט מוכמן" מהזירה, יש לבדוק היטב האומנם הוכחה התקיימותו. בנוסף, יש לייחס משקל רק לפרט משמעותי, שהחוקרים לא ידעו מראש על קיומו.⁸

לא "פרטים מוכמנים" אלא פרטים חסרים ופרטים סותרים

שביעית, מרתקת התייחסותו של בית המשפט ל"פרטים המוכמנים". במחקרים שנעשו בארצות הברית על בסיס ממצאי פרויקט החפות, נמצא שחוקרי משטרה מלמדים נחקרים את הפרטים "המוכמנים" באמצעות שאלותיהם – מהלך שמטעה בהמשך את השופטים לחשוב שההודאה אמיתית. אך הפעם התברר דבר אחר, מביך למדי, ולא רק מבחינת המשטרה והפרקליטות, אלא גם מבחינת השופטים בערכאות הקודמות. הללו מיהרו לאמץ תיאורים שמסר זדורוב בהודאתו כפרטים נכונים, שידיעתו אותם היא כביכול ידיעה משמעותית של "פרטים מוכמנים", כגון אופן עמידתם של הרוצח והנרצח בזירת הרצח. אלא שבמשפט הנוכחי התברר כך: "פרטים אלו... התבררו כולם ככאלה שאינם פרטים מוכמנים חיוביים וחלקם אף התבררו כפרטים **חסרים וסותרים**".

מכיוון שהאפשרות שא.ק היא הרוצחת יוצרת לפחות ספק סביר באשר לאפשרות שזדורוב הוא הרוצח, במקום להרפות מזדורוב, בחרה הפרקליטות לגונן על הרשעתו המוטעית אפילו באמצעות התכחשות לסוג של ראיות שהיא נוהגת להשתמש בהן לביסוס הרשעות.

דעת המיעוט

לא נעלמה מעיני עמדת המיעוט המרשיעה. אלא שלאחר שטרחתי וקראתי את 647 עמודי פסק הדין, ובהם הוכחות ניצחות לעמדת הרוב

המזכה (זיכוי מלא ולא זיכוי מחמת הספק, כפי שנאמר בטעות בתקציר פסק הדין שפרסמה משום מה הנהלת בתי המשפט), הרי שעמדת המיעוט המרשיעה, שאין בה תשובות טובות לעמדת הרוב, היא בעיניי כה מביכה, עד כי אני מעדיף שלא לפרט את חוות דעתי עליה, לשם שמירת כבוד השופטת ומוסד השיפוט. אסתפק בדברי חברה להרכב שבפסק הדין: "דומה שחברתי ואפילו לשיטתה שלה, מבקשת להרשיע מחמת הספק וזאת כידוע לא ייעשה".

בדק בית במשטרה, בפרקליטות, ואף בקרב השופטים

משפט זדורוב הוא קו פרשת המים של המשפט הפלילי הישראלי. לראשונה נוצרה התעניינות של ציבור רחב מאוד בגורלו של נאשם, כשאלפים רבים נחשפו לראיות העלובות שעל בסיסן הורשע ונשלח למאסר עולם. מעתה, אולי גם הציבור הרחב ידרוש ממערכת המשפט הפלילי להשתפר. קריאת פסק הדין משכנעת בכך שמלכתחילה לא היה נכון להגיש כתב אישום, משום שלא היו ראיות שהצדיקו זאת – אפילו לפני שהתגלו ראיות חדשות שתמכו בחפות. הדבר מחייב בדק בית רציני במשטרה, בפרקליטות, ואף בקרב השופטים, שהרי כמה מהם נענו לבקשת הפרקליטות והרשיעו על בסיס ראיות עלובות. אין זו חכמה שלאחר זיכוי, שהרי פורסמו מאמרים

אקדמיים שהצביעו על כך כבר לפני למעלה מעשור, סמוך לאחר ההרשעה המוטעית הראשונה בבית המשפט המחוזי בנצרת⁹ וסמוך לאחר אישורה המוטעה בבית המשפט העליון.¹⁰

אין להרשיע על סמך ראיה יחידה; ויש להקים מכון לאומי לבטיחות המשפט הפלילי

רשימת הלקחים שניתן וצריך להפיק

מפסק הדין המזכה ארוכה. זדורוב אינו לבד: הליקויים שהודגמו בפרשה זו חוזרים באין ספור הרשעות נוספות. מכיוון שקלושים הסיכויים לכך שמערכת המשפט הפלילי תהפוך מאליה לבטיחותית מפני הרשעת חפים מפשע, שגורמת עוול עצום למורשע ולמשפחתו ומותירה את הפושע האמיתי חופשי, נדרשת חקיקה של הכלל הבטיחותי היסודי ביותר: **אין להרשיע על סמך ראיה יחידה** (הודאה¹¹, עדות ראיה¹², ממשע. ■

9 בועז סנגיר, "על הודאה ועל 'junk science' כטביעת נעל – הרשעת זדורוב כמקרה-מבחן", הסניגור 165 עמ' 4 (2010).

10 בועז סנגיר, "המשפט הפלילי הישראלי בראי הרשעת זדורוב", הסניגור 236 עמ' 4 (2016).

11 Boaz Sangero, Safety from False Confessions, 54(1) Criminal Law Bulletin 25 (2018).

12 Boaz Sangero, Applying the STAMP Safety Model to Prevent False Convictions Based on Eyewitness Misidentifications, 83 Albany Law Review 931 (2020).

13 Boaz Sangero, Safety from Flawed Forensic Sciences Evidence, 34 Ga. St. U. L. Rev. 1129 (2018).

14 Boaz Sangero, Safety in Forensic Science, 82 Ohio State Law Journal Online (2021).

15 Boaz Sangero, Safe Convictions, 30 Criminal Law Forum 375 (2019).

5 בועז סנגיר, "ההודאה כבסיס להרשעה – האומנם 'מלכת הראיות' או שמא קיסרית הרשעות השווא? הסכנה – הרשעת חפים מפשע על סמך הודאותיהם בלבד. הפתרון – יסויעי – ראיה חיצונית לנאשם, אובייקטיבית, ממשית ומשמעותית", עלי-משפט ד' (תשס"ה) 245;

6 למחקרים שהוכיחו שגם בהודאות-שווא, שנחשפו באמצעות השוואות ד.נ.א. בפרויקט החפות האמריקני, מצויים "פרטים מוכמנים", ראו:

Brandon L. Garrett, The Substance of False Confessions, 62 Stan. L. Rev. 76 (2010);

Brandon L. Garrett, Contaminated Confessions Revisited, 101 Va. L. Rev. 395 (2015).

7 בועז סנגיר, ביקורת החקירה המשטרית, מעשי משפט י"ב 217 (2021).

8 רינת קיטאי-סנגיר "ידיעה ממשית על נסיבות ביצוע העברה כאמת מידה מבחינה בין הודאות אמת לבין הודאות שווא" ספר אדמונד לוי 581 (2017).